

Respublikada heyvandarlığın inkişaf etdirilməsinə dair

Ölkəmizdə vacib sahələrdən olan aqrar sektorun inkişaf etdirilməsi üçün zəngin təbii və iqtisadi şərait vardır. Bu zənginlikdən səmərəli və məqsədyönlü istifadə edilməklə əhalinin ərzaq məhsulları ilə təmin olunması mühüm dövlət əhəmiyyəti kəsb edir.

Aqrar sahənin inkişaf etdirilməsinə ulu öndər Heydər Əliyevin ölkəyə rəhbərlik etdiyi bütün dövrlərdə xüsusi diqqət verilmişdir. Kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalına görə keçmiş SSRİ-də geridə qalan Azərbaycan Respublikası ulu öndərin vaxtında birincilər sırasına çıxaraq 11 dəfə o dövrün ən yüksək dövlət mükafatlarına layiq görülmüşdür.

Ulu öndər Heydər Əliyevin layiqli davamçısı, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev də ölkədə aqrar sahənin inkişaf etdirilməsi barədə çox vacib və müstəsna dərəcədə əhəmiyyətə malik qərarlar qəbul etmişdir ki, bunun da nəticəsi göz qabağındadır.

Ölkəmizdə aqrar sahənin ən mühüm tərkib hissələrindən biri də heyvandarlıqdır. Heyvandarlığın əkinçilik sahələrindən fərqi ondadır ki, bu sahədə gerilik baş verdikdə onu aradan qaldırmaq üçün ən azı 4-5 il vaxt lazımdır. Onun inkişaf etdirilməsinə gündəlik qayğı tələb olunur. İnsanlara xidmət istisna olmaqla, elə bir sahə yoxdur ki, heyvanlara xidmət qədr qayğı tələb etsin.

Respublikada heyvandarlığın vəziyyətinə nəzər salsaq aşağıdakı mənzərəni müşahidə etmək olar. Hazırda ölkədə 2693,0 min baş cəmi qaramal, o cümlədən 1258,0 min baş inək və camış, 8454,3 min baş qoyun və keçi, 30473,4 min baş quş, 68,5 min baş at və 271,7 min baş arı ailələri mövcuddur. Qaramal, qoyun-keçilər, arı ailələrinin 98-99 faizi, quşların isə 59 faizi fərdi sahibkarlar, ailə kəndli və ev təsərrüfatlarının payına düşür.

Maraqlı burasıdır ki, iribuynuzlu heyvandarlıq təsərrüfatlarının 40 faizində cəmi 1-4 baş, 38 faizində 5-9 baş, 19 faizində 10-19 baş, cəmi 0,2 faizində isə 100-2 min baş mal-qara saxlanılır. Qoyunçuluq təsərrüfatlarında da eyni vəziyyətdir. Quşçuluq təsərrüfatlarında isə bu rəqəmlər quşçuluq fabrikləri ilə əlaqədar bir qədər yüksəkdir. Bu rəqəmlər onu göstərir ki, heyvandarlıqda xırda təsərrüfatlarda elmi nailiyyətlərin və yeni

müasir texnologiyaların tətbiqi uzun zəhmət və vaxt tələb edəcəkdir. Belə ki, 310,0 minə yaxın ailə və fermer təsərrüfatlarının cəmi 420-də mal-qara sayı 100-dən 2 min başa qədər təşkil edir. Təcrübə göstərir ki, nisbətən iri (ən azı 50 başlıq) təsərrüfatlarda həm sənaye üsuluna keçmək, həm də yeni texnologiyaların tətbiqi nisbətən asandır.

Buna görə də bir çox qabaqcıl ölkələrdə mal-qara təsərrüfatlarında onların optimal həcmi yüksəkdir, məsələn, ABŞ-da fermer təsərrüfatlarında mal-qaranın orta sayı 50-dən yuxarıdır. Ölkəmizdə bu məsələnin həlli üçün yaxşı baza yaradılmış, Kooperasiya haqqında qanun qəbul edilmişdir.

Məlum olduğu kimi, kooperasiya bərabər hüquqlu tərəfdaşlıq şəklində fermerləri cəlb etməklə, onlar təsərrüfat müstəqilliklərini tam saxlayır və idarəetmə qərarlarının qəbulunda məsuldurlar. Aqrar kooperativlərə keyfiyyət müstəvisində iqtisadiyyatın vacib mexanizmi kimi yanaşdıqda, onların inkişafı üçün dövlət stimullaşdırıcı siyasət aparır. Onlara vergi güzəştləri edilir, subsidiyalar, texnikalar verilir, bank hesabları açılır, kreditlər ayrılır. Həmçinin elmi nailiyyətlərin və qabaqcıl texnologiyaların tətbiqi üçün bütün şərait yaradılır.

Hazırda maldarlıq üzrə yaradılmış 40-a yaxın iri kompleks sənaye üsulu ilə işləyərək hər inəkdən süd məhsuldarlığını ildə 4500-5 min kq-a qədər qaldırmışdır. Heyvandarlıq məhsulları istehsalı və mal-qaranın məhsuldarlığı ildən-ildə artsa da, hələlik tələbatı tam ödəmir. Keçən il hər inək və camışdan süd məhsuldarlığı 1600 kq-a qədər olmuşdur ki, bununla kifayətlənmək olmaz.

Bir sıra rayonlarda isə hər inək və camışdan il ərzində 800-1200 kq süd sağılmışdır. Əgər bir ailə bir və ya 5 baş inək saxlayırsa və onlardan ildə 1200 kq süd sağılırsa, deməli, gündəlik hər inəkdən orta hesabla 4 kq süd alır ki, bu da iqtisadi cəhətdən ona heç bir fayda verməz. Hesab edirik ki, həmin təsərrüfatlarda süd sağımı düzgün hesablanmır, buzovalara içirilən südlər hesabla alınmır. Əgər inəyə lazımı qulluq göstərilməsə belə, o, ildə 1000-1200 kq süd verə bilər. Bütün bunlar onu göstərir ki, respublika üzrə hər inək və camışdan sağılan südün miqdarı daha çoxdur. Bundan başqa, hər inək və camışdan sağılan süd ayrıca göstərilər-

sə, bu rəqəm daha yüksək olardı. Ümid edirik ki, Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi və Dövlət Statistika Komitəsi yerli təşkilatları ilə birlikdə məsələyə bir daha münasibət bildirəcəklər.

Mal-qaranın say məsələsinə gəldikdə, bazar iqtisadiyyatı şəraitində bu, hər bir fermerin özü tərəfindən müəyyən edilir. Ancaq onlara izah edilməlidir ki, az məhsuldar heyvan bəsləyib ona xidmət etmək o qədər də fayda vermir. Məsələn, ölkəmizdə mövcud olan 1285,8 min ana inək və camışdan ildə təxminən 2200,0 min ton süd istehsal olunur. İqlimi və təbii şəraiti bizdən heç də yaxşı olmayan İsraildə isə hər inəkdən ildə 12200 kq süd sağılaraq 200,0 min baş inəkdən 2400,0 min ton süd istehsal olunur.

Heyvandarlıqda məhsul istehsalı

lının artırılması, onun keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması və maya dəyərinin aşağı salınmasında mühüm məsələlərdən biri **möhkəm yem bazasının** yaradılması və mal-qaranın tam dəyərli yem payları ilə yemləndirilməsidir. Düzgün yemlənmə həm də normal balaların alınması və xəstəliklərə dözümlülüyü artırır, müxtəlif cinslərin yeni mühitdə iqlimə uyğunlaşmasına şərait yaradır.

Hazırda respublikanın əksər təsərrüfatlarında mal-qaranın yem bazasının əsasını, orta hesabla 80-85 faizini qaba yemlər təşkil edir ki, bu da gündəlik yem paylarının zootexniki qaydada aparılmasına imkan vermir. Əgər 1982-ci ildə ölkədə qaba yem istehsalı 2420,0 min ton idisə, 2017-ci ildə bu rəqəm 4500,0 min tona çatmışdır. Əslində bu, yaxşı göstəri-

cidir, o şərtlə ki, sulu-şirəli yemlərin istehsalı da artaydı.

Elmi araşdırmalara və uzun müddət aparılan təcrübələrə əsasən südlük malların gündəlik yem paylarında qaba yemlər 30-35 faiz, sulu-şirəli yemlər 45-50 faiz (mövsümlə əlaqədar artıb-azala bilər), qüvvəli yemlər 10-12 faiz, mineral maddələr isə 1,5-2 faiz miqdarında olmalıdır. Onların süd məhsulundan asılı olaraq yemlərin miqdarında müəyyən dəyişikliklər aparmaq mümkündür. Qaba yemlərin mal-qaraya hazırlanmadan (doğranmadan, bişirilmədən, pörtlədilmədən və s.) verilməsi də öz mənfəi təsirini göstərir.

Artıq ölkədə qüvvəli yem istehsalı edən, onların qidalılığını artırmaq üçün tərkibini zənginləşdirən mini zavodların tikilib istifadəyə verilməsi

sidiyaların verilməsi müsbət haldır. Biz bəzən heyvandarlıqda yeni texnologiyaların tətbiqinə can atarkən həyatda özünü təsdiq edən üsulları unuduruq. Məsələn, zootexnikada sağılan inəklərin ovşara gətirilməsi çoxdan məlum olsa da, ondan istifadə edilmir. Belə ki, inəklərə gündəlik yemlər verildikən onun süd məhsulu ölçülür, yemlər artırıldıqca süd artır, nəhayət yem artırılma da süd eyni miqdarda qalır. Deməli, inəyin potensialı müəyyən edilir və ona artıq yemlərin verilməsinə ehtiyac qalmır.

Heyvandarlıqda ən vacib məsələlərdən biri **damazlıq** işinin düzgün təşkilidir. Bütün dünyada damazlıq, baytarlıq və toxumçuluq sahələri əsasən dövlətin nəzarətindədir. Bəzi yerlərdə damazlıq deyəndə ancaq heyvanların süni mayalanması nəzərdə tutulur. Əlbəttə, süni mayalanma da əsasdır və son illərdə respublikada xeyli işlər görülmüş, haqlı olaraq bu işlərin təşkili və həyata keçirilməsi üçün mərkəz yaradılmış, ona rəhbərlik Azərbaycan Elmi-Tədqiqat Heyvandarlıq İnstitutuna həvalə edilmişdir.

Son zamanlar damazlıq işləri sanki bir qədər unudulmuşdur, onun strukturları, mərkəzdə, rayonlardakı idarələri, damazlıq təsərrüfatları ləğv edilmişdir. Nəticədə bir çox yüksək məhsuldar törədicilərin, ana malların, yerli şəraitə davamlı aborigen cinslərin həm göstəriciləri, həm də özlərinin itirilmək qorxusu yaranmışdır.

Bundan əvvəl Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin tabeliyində olan müxtəlif cinslər üzrə 20-yə qədər damazlıq müəssisəsi ləğv edildi, səbəb də onların maliyyə cəhətdən özlərini doğrultmaması oldu. Hesab edirik ki, belə müəssisələrə kiçik maliyyə yardımı göstərilərsə, onlar qabaqcıl təcrübə obyektləri kimi istifadə olunaraq, hər bir heyvan cinsi üzərində elmi işlərin aparılmasına, o cinslərin qorunub saxlanmasına imkan yaradacaqdır. Belə müəssisələr həm dövlət, həm də özəl təsərrüfatların tabeliyində ola bilər.

Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi "Damazlıq işi haqqında" çox qiymətli Qanun qəbul etmişdir. Bu da ölkədə damazlıq işinə verilən diqqətdir, ondan səmərəli istifadə edilməlidir. **Hazırda "Aqrolizinq" yolu ilə** ölkəyə xaricdən yalnız iribuynuzlu mal-qara gətirilir. Bu məqsədlə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev tərəfindən hər il

lazımı qədər vəsait ayrılır. Gətirilən mallar fermerlərə lizinq yolu ilə verilir. Gətirilən cins heyvanların harada yerləşdirilməsi, binalar və yemlə təminatı oluna bilməsi qabaqcadan müəyyənləşdirilir ki, onların gələcəkdə tələfatına yol verilməsin. Xarici ölkələrdən cins heyvan gətirildikdə onların gətirildiyi ölkənin (ərazinin, yerin) coğrafi-iqlim şəraiti, torpağı, suyu, yemlərin tərkibini təşkil edən bitki müxtəlifliyi ilə heyvanların yerləşdirildiyi təsərrüfatın analoji şəraiti arasında uyğunluq olmalıdır. Məsələn, Avstriyanın Alp dağlarında və ya Almaniyanın bol yaşıl yem sahələrində yerləşən heyvanların gətirilərək respublikanın Aran rayonlarında yerləşdirilməsi yolverilməzdir.

Bu baxımdan gətirilən cins heyvanların müvafiq olaraq hansı zonada yerləşdirilməsi üçün **cinslərin rayonlaşdırılması** planı işlənilib hazırlanmalıdır.

Bütün dünyada heyvandarlıqda süd məhsuldarlığına görə subsidiya verilir, lakin **identifikasiya və qeydiyyat sistemi**, ilkin zootexniki uçot olmadan bunun tətbiqi mümkün deyil. Buna görə də başlanğıc olaraq iri südçülük təsərrüfatlarında **uçot və qeydiyyat sisteminin** (elektron variantı üzrə) qurulması vacibdir.

Dünyada gedən global iqlim dəyişikliklərini nəzərə alaraq mövcud genofond nümunələri və xarici ölkələrdən gətirilən yüksək məhsuldar damazlıq materialların əsasında ekstremal şəraitə uyğunlaşan yeni heyvan cinslərinin və cinsdaxili qrupların yaradılması üzrə seleksiya işləri aparılmalıdır. Bunun üçün nazirlikdə damazlıq üzrə müstəqil qurumun yaradılması faydalı olardı.

Bütün bu işlərin həyata keçirilməsi zootexniki və baytar mütəxəssislərin fəaliyyətindən, səriştəsindən çox asılıdır. Həm ali təhsil müəssisələrində aldığı biliklərlə, qabaqcıl xarici ölkələrin təcrübəsini öyrənməklə buna nail olmaq mümkündür.

Şübhə yoxdur ki, böyük elmi və mütəxəssis potensialına malik olan Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi, onun cavan və yeni rəhbərliyi respublikada aqrar sahələr üzrə qəbul edilmiş Dövlət proqramlarının həyata keçirilməsi istiqamətində lazımı tədbirləri həyata keçirəcəkdir.

İmran ƏBİLOV,
Əməkdar kənd təsərrüfatı işçisi,
Respublika Ağsaqqallar Şurası İdarə
Heyətinin üzvü.